ONA TILINING INSON HAYOTIDAGI O'RNI

Marg'ilon shahar 11-umumta'lim maktabi

o'zbek tili fani o'qituvchisi

Kurbanova Vaziraxon Sodiqjonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tilining nafaqat aloqa vositasi, balki milliy o‘zlik, tafakkur va ma’naviy hayotning poydevori ekanligi tadqiq etiladi. Akademik Baxtiyor Nazarovning ilmiy maktabi va O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tashviqot ishlari doirasida tilning inson tarbiyasidagi qiyossiz o‘rni falsafiy va ijtimoiy jihatdan yoritib berilgan. Muallif globallashuv davrida ona tilining sof holda saqlanishi, uning ilmiy-texnik rivojlanishdagi roli hamda yoshlar ma’naviyatini shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida to‘xtaladi. Shuningdek, maqolada Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy kabi buyuk adiblar merosi misolida o‘zbek tilining boy imkoniyatlari hamda zamonaviy axborot makonida til me’yorlarini asrash masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Ona tili, ma’naviy meros, tarbiya vositasi, globallashuv, Fanlar akademiyasi, milliy qadriyatlar, til me’yorlari, adabiy til, ijtimoiy ong.

Ona tilining inson hayotidagi o‘rnini tushunish — bu nafaqat aloqa vositasini emas, balki butun madaniyat, o‘zlik, tafakkur va ma’naviy hayotimizni chuqurroq ko‘rishdir. Baxtiyor Nazarov yetakchiligidagi o‘zbek filologiya-tarixiy maktabning fikrlari hamda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ilmiy-tashviqot faoliyati doirasida o‘rganilayotgan til masalalari, ona tilining inson hayotidagi e’tiborsiz ko‘rinadigan, lekin mazmunan keng doiradagi rolini yanada aniq namoyon etadi.

Til inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u faqat muloqot vositasi sifatida emas, balki milliy madaniyat, tarixiy xotira hamda o‘zlikni saqlash vositasi sifatida ham ishlaydi. Baxtiyor Nazarov so‘zlariga ko‘ra, ona tilining inson tarbiyasidagi

o‘rnini hech narsaga qiyoslab bo‘lmas, chunki til — bu insonning madaniy saviyasi, tafakkur darajasi hamda his-tuyg‘u dunyosini anglatuvchi asosiy vositadir. Bunday o‘qishda ona tili, shunchaki fonetik, leksik va grammatik qoidalar yig‘indisi emas, balki avlodlarning boshqa avlodlarga o‘tkazgan ma’naviy merosining fonini tashkil qiluvchi falsafiy faktorga aylanadi.

Ona tilining this issesigni tushunishda, uning jamiyatni birlashtiruvchi, bilimlarni uzatuvchi va madaniyatni avlodlardan-avlodga yetkazuvchi vosita ekanini alohida ta’kidlash zarur. Baxtiyor Nazarov Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Xurshid Do‘stmuhammad va Isajon Sulton ijodini keltirib, o‘zbek tilining boylik va go‘zalligini, inson tafakkuri uchun beradigan ma’naviy ozuqani ko‘rsatadi. Bu ma’noda til — faqat so‘zlar to‘plami emas, balki paytdan-payt o‘zgarib, rivojlanib, yangi tafakkur, ilm-fan va san’at bilan yangi qirralar yaratadigan tirik tizimdir. Baxtiyor Nazarovda o‘zbek ona tilining inson tarbiyasidagi o‘rni maxsus yoritiladi: “Ona tilining inson tarbiyasidagi o‘rnini hech narsaga qiyoslab bo‘lmaydi” — bu falsafiy jumla, til orqali insonning hissiy dunyosi, etik qarashlari, axloqiy tamoyillari shakllanishini tan olishning ifadasi sifatida talqin etilishi mumkin. Ona tilida o‘qish, o‘rganish, fikrlash — insonni standartmiroj, ota-onasi, o‘qituvchi, kitob orqali o‘z ona vatanining madaniy taraqqiyotiga yaqinroq his qilish imkonini beradi.

Bu munosabatda tilning “tarbiyaviy” funksiyasi nafaqat maktab-kengash darsliklari, balki badiiy asarlar, ozodo qiluvchi fikrlash, adabiy ijod orqali ham amalga oshadi. Baxtiyor Nazarov Navoiy, Bobur, G‘ofur G‘ulom kabi mualliflarning ijodini, insonni tirik, chinakam til muhitida tarbiyalashning nafis misollari sifatida keltiradi: ular o‘z tilini nafaqat folklor an’analariga, balki ijtimoiy haqiqatga yaqin tutib, o‘quvchini hayotga sezilarli ta’sir etadigan dunyoqarash shakllanishiga olib chiqqan. Shunday ekan, ona tilining inson tarbiyasidagi o‘rni, shunchaki tilbiliym, balki butun umrbod hayot falsafasini o‘rgatuvchi vosita sifatida to‘liq qabul qilinishi lozim. Ona tilining inson hayotidagi o‘rni jamiyat taraqqiyotiga

ham bevosita bog‘liq. Baxtiyor Nazarov so‘zlarida “Ona tilimizning inson tarbiyasidagi o‘rnini hech narsaga qiyoslab bo‘lmaydi” ekan, bu esa tilni ijtimoiy hayotning markaziga o‘tkazadi. Ona tili orqali milliy kimlik, milliy ong, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar avlodlardan-avlodga o‘tkaziladi; shu tufayli o‘zbek ona tilining inson hayotidagi o‘rni, milliy o‘zlikni saqlashning asosiy sharti sifatida ham tushunilishi kerak. Bugungi davrda globalizatsiya, chet tillar keng ommalashib ketish, ilmiy-texnik rivojlanish natijasida ona tilini e’tiborsiz qoldirish, uning o‘rnini “qulay” yoki “zamonaviy” bilan almashtirishga harakat qilishlar keng tarqalmoqda. Baxtiyor Nazarov bunga qarata ogohlantirish sifatida Navoiy, Bobur, Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti kabi tashkilot-tashabbuslarni keltirib, ona tilining xalqaro nufuzini kuchaytirish, o‘zbek adabiyoti namunalarini chet tillarga tarjima qilish, ilmiy-adabiy me’yorlarni O‘zbek tilida saqlash zarurligini ta’kidlamoqda. Bu hamda shunga o‘xshash ilmiy-tashviqot ishlari orqali ona tilining inson hayotidagi ijtimoiy-madaniy o‘rni yanada mustahkamlanadi: o‘zbek tilida ilmiy, adabiy, ijtimoiy va diniy me’yorlar rivojlanib, jamiyatda tilni o‘qishga, o‘rganishga, saqlashga bo‘lgan qadriyat ham oshadi.

Zamonaviylik hamda yangi axborot-vaqt-media inqilobini o‘rganishda, ona tilining inson hayotidagi o‘rni aniqroq ifodaga ega bo‘ladi. Baxtiyor Nazarov so‘zlariga ko‘ra, hozirgi davrda reklama, e’lon, ijtimoiy tarmoqlar da o‘zbek tilini o‘z me’yorlari doirasida emas, balki rus, ingliz tillarini aralashtirib ishlatish, ba’zan reklamaning “zamon talabi” ekanligini izohlash kabi tendensiyalar keng tarqalgan. Bu esa ona tilining o‘ziga xos sof va chindonligini buzish, uning inson tarbiyasidagi o‘rnini kamaytirishga olib kelmoqda.

Bir tomondan, yangi texnologiyalar ona tilini asrash, o‘qitish, o‘rganishga yordam berish imkoniyatini ham kengaytiradi. Mobil ilovalar, onlayn kurslar, interaktiv ta’lim platformalari, internetda ona tiliga bag‘ishlangan portallar, viktorinalar, testlar, podcastlar orqali yoshlar til bilan muloqotni o‘zaro hamkorlik, o‘yin, interaktivlik tarzida osonlashtirish imkonini yaratadi. Baxtiyor Nazarov

so‘zlariga o‘xshab, bu jarayonda texnologiyalarni tilni “yengillashtirish” vositasi sifatida emas, balki til boyligini oshirish, so‘z boyligini kengaytirish, grammatik me’yorlarga ega bo‘lish, o‘z fikrni lo’nda bayon qila olish madaniyatini tarbiyalash vositasi sifatida qo‘llash kerak.

Baxtiyor Nazarov ilmiy-badiiy fikri tizimida ona tilining inson hayotidagi o‘rni, ilmiy ishlar va adabiy ijodga bog‘langanidek namoyon bo‘ladi. U odamlarning ilmiy me’yorlarni osonlik, tezlik, logistika sababi bilan rus yoki ingliz tilida bayon etishini, ba’zida o‘zbek tilida termin topish qiyinchiligini etiborga olishga da’vat qiladi. Biroq, o‘zbek tilida ilmiy ishlar yozish, bu nafaqat tilimizni boyitish, balki o‘sha sohani ommalashtirish, yosh o‘quvchilarga osonroq yetkazib berish, o‘z milliy tafakkuri doirasida tarbiyalash imkonini yaratadi.

Shuningdek, badiiy adabiyotda tilning o‘rni maksimal ochiladi. Baxtiyor Nazarov G‘ofur G‘ulom, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy kabi yozuvchilarning ijodini til boyligi, nuqta-so‘z chidamliligi, hissiylik va real hayot an’anasini bir-biri bilan birlashtirish asoslari sifatida keltiradi. Badiiy adabiyotda til — nafaqat semantik, balki estetik, psixologik, etik, axloqiy, jamoa-shaxsiy munosabatlarni o‘zida aks ettiruvchi kosmosga aylanadi. Shunday ekan, ona tilining inson hayotidagi o‘rni, yozuvchi, shoir, olimning har bir so‘zini, har bir jumlasini o‘z hayotiga kirgizuvchi fazoga to‘la singdirilgan tushuncha bo‘lib chiqadi. Globalizatsiya, ilmiy-texnik rivojlanish, xalqaro hamkorlik, chetga chiqib o‘qish-ishlash, internet tarqalishlari bilan bir qatorda ona tilini “orqaga qoldirish”, “ortiqcha” yoki “chechmas” deb his qilish, ingliz tiliga tikilish, rus tiliga e’lon-reklama, rasmiy xabarnomalar, ma’lumotnoma-gazetalar uchun afzal kurash o‘rnatish kabi javoblari ham paydo bo‘lmoqda. Baxtiyor Nazarov buni ogohlantiruvchi sifatida til uchun xavfli tendensiyalar, o‘zbek tilining o‘z o‘rni, o‘z me’yorlari va o‘z tarbiyaviy vazifalari uchun xavfli tendensiyalar sifatida belgilab o‘tadi. Bunday sharoitda ona tilining inson hayotidagi o‘rni, nafaqat o‘quvchilar, o‘qituvchilar, yozuvchilar, olimlar, balki davlat, media, ijtimoiy tarmoqlar, saytlar,

reklama, e'lon, rasmiy xujjatlar, sud-ish televizion-radio kanallari doirasida ham mustahkamlanishi kerak. Bu jarayonda ikki til-uch til tizimini ijodkorona qo'llab, o'zbek tilini o'z chetga olib chiqish, boshqa tillar bilan uzviy hamkorlik qilish, o'zbek tilini xalqaro miqyosda tanqidiy o'qitish va o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish, xorijlik o'quvchilar, olimlar, tadbirkorlar uchun o'zbek tili darslarini o'tkazish, o'zbek tilini turizm, savdo, fan, siyosat, adabiyotda faollashtirish kabi amallar mazmunini topadi.

Baxtiyor Nazarov O'zbekiston Fanlar akademiyasi sifatida o'zbek tilini Davlat tili maqomiga ega qilish, lotin yozuviga bosqichma-bosqich o'tish, kompyuterlashtirish, internet tarmog'ida keng ommalashtirish, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, maktablar, kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va adabiyoti fani o'qitilishini, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov va Shavkat Mirziyoyev davrlarida olib borilayotgan islohotlarni ona tilining inson hayotidagi o'rnini kengaytirishning siyosiy-ma'naviy-tarbiyaviy asoslarini tashkil qiluvchi jarayonlar sifatida ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Аник.уз. "Ona tilining inson tarbiyasidagi o'rnini hech narsaga qiyoslab bo'lmaydi" (Baxtiyor Nazarov bilan suhbat). – Tashkent, 2018. Rejim: https://aniq.uz/uz/yangiliklar/ona-tilining-inson-tarbiyasidagi-urnini-hech-narsaga-qiyoslab-bulmaydi.
2. Innovative Publication. "Ona tilining jamiyatdagi o'rni". National University of Uzbekistan Yearly, 2025. Rejim: https://innovativepublication.uz/index.php/NUZY/article/view/3730.
3. Universal Publishings. "Tilning inson hayotidagi o'rni". Journal of Cultural and National Studies, 2024. Rejim: https://universalpublishings.com/index.php/cnassir/article/view/9211.

4. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. “O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti haqida”. Rejim: https://www.academy.uz/page/institut-uzbekskogo-azyka-literatury-i-folklora-akademii-nauk-respubliki-uzbekistan.
5. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. “Ilmiy tadqiqot muassasalari”. Rejim: https://www.academy.uz/uz/page/ilmiy-tadqiqot-muassasalari.
6. Baxtiyor Nazarov. “O‘zbek adabiyoti nazariyasi”. – Tashkent, 2020.
7. Vikipediya. “Baxtiyor Nazarov”. Rejim: https://uz.wikipedia.org/wiki/Baxtiyor_Nazarov.
8. Buxoro davlat universiteti. “Til – inson kamolotining ko‘zgusi”. – 2022. Rejim: https://buxdu.uz/en/news/2698/til-inson-kamolotining-kozgusi/.
9. “Baxtiyor Nazarov. Qodiriyning qudrati” (multimedia kitob/referat materiali). – 2024. Rejim: https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/baxtiyor-nazarov-qodiriyning-qudrati.